

RECENZJA

Łucja Kaprańska, Agata Maksymowicz, Marzena Mamak-Zdanecka, *Starość niepokorna. O niektórych niestereotypowych rolach seniorów*, Wydawnictwa AGH, Kraków 2018, ss.138.

Omawiana monografia stanowi kolejną publikację poświęconą tematyce starości. Wyróżnia ją jednak to, że autorki podejmują to skomplikowane zagadnienie z perspektywy seniorów, którzy próbują przełamywać typowe, czyli zasadniczo stereotypowe, strategie przeżywania tego etapu życia. Jak piszą we wstępie do swojej książki, jest ona poświęcona osobom niepokornym wobec upływu czasu (s. 13). W *Starości niepokornej* okres senioralny jawi się często jako czas nowego otwarcia, w którym doświadczony, ale ciągle aktywny obywatel podejmuje kolejne wyzwania. Chodzi tu nie tylko o przeciwdziałanie negatywnym skutkom starzenia się, ale poszukiwanie nowych i dostosowanych do potrzeb jednostki zajęć.

Na książkę składają się wstęp i siedem tematycznych rozdziałów. Wstęp i pierwszy rozdział stanowią raczej ogólne wprowadzenie do szeroko rozumianej problematyki badań nad starością. Natomiast pozostałe fragmenty zawierają omówienia konkretnych obszarów badawczych, w których ramach podjęta została próba przedstawienia alternatywnych wzorców przeżywania starości w odniesieniu do sfer indywidualnych i instytucjonalnych strategii partycypacji, „srebrnej” gospodarki, przedsiębiorczości w trzecim wieku, medycyny, internetowych strategii matrymonialnych seniorów oraz filmów prezentujących nieoczywiste wzorce starości.

We wstępie przedstawione jest uzasadnienie przyjętej w monografii perspektywy. Autorki odnoszą się w tym celu do innych publikacji i badań, pokazując, że społeczny odbiór starości wciąż obarczony jest wieloma stereotypami, na co wpływ mają niekiedy sami seniorzy, z różnych przyczyn ograniczający swoje zaangażowanie w wielu obszarach życia. Jednocześnie przywoływana w tym fragmencie teoria aktywności Roberta Havighursta, Ruth Albrecht i Ruth Cavan (Achenbaum, Albert 1995: 159-160) stanowi dla autorek teoretyczne zaplecze dla przedstawianych w kolejnych rozdziałach przykładów aktywnego starzenia się, dzięki którym osoby starsze nie skazują się na marginalizację i postępujące „zwijanie się” ich życia. We wstępie zwraca się też uwagę na procesy makrospołeczne, czyli transformację wielu społeczeństw (w tym polskiego) ku demograficznej starości, co jest od lat opisywane w najważniejszych opracowaniach tematycznych, takich jak raporty ONZ z cyklu *World Population Ageing*, w których jasno opisuje się to zjawisko jako nieodwracalne (United Nations 2015: 1-2). Taki stan rzeczy uza-

sadnia konieczność podjęcia wysiłków na poziomie państwowym i instytucjonalnym, co znajduje też swój opis w recenzowanej publikacji.

Rozdział pierwszy, pt. *Między Scyllą potrzeb a Charybdą możliwości. O demograficznym i społecznym starzeniu się społeczeństw* zawiera tekst opisujący najważniejsze aspekty procesu starzenia się społeczeństw. Autorki odwołują się do licznych opracowań zastanych, między innymi raportów ONZ i Eurostatu, ukazując w ten sposób dowody potwierdzające tezę o globalnym wymiarze omawianego zjawiska. Autorki nie ograniczają się do podania suchych liczb - których zresztą nie brakuje. Wspominają bowiem one o innych wskaźnikach, takich jak indeks starości (ang. *rate demographic of ageing*), wynikającego ze statystyk wieku maksymalnego MRAD (ang. *maximum reported age at death*) czy powiązanego z genetyką człowieka wieku MLS (ang. *maximum life span*). Te ostatnie terminy stanowią ważny punkt rozważań nad sukcesywnie zwiększającą się długością życia ludzi, co w omawianym rozdziale zostaje także przedstawione w oparciu o między innymi bardzo interesujące dane z bazy IDL (ang. *International Database on Longevity*), która zawiera udokumentowane przypadki najdłużej żyjących ludzi w poszczególnych krajach (Maier i in. 2010).

Kolejny fragment książki nosi tytuł *Partycypacja i aktywność. Instytucjonalne i indywidualne strategie aktywizacji seniorów* poza właściwym dla tej publikacji wprowadzeniem teoretycznym - tutaj wyjaśniającym z jednej strony rozrastające się zasoby czasu wolnego seniorów, a z drugiej coraz częściej spotykany "terror aktywizacji" - zawiera omówienie kilku projektów zrealizowanych przez krakowskie instytucje senioralne. Przedstawiona analiza określa ogólne ramy przedsięwzięć instytucjonalnych skierowanych do seniorów z Krakowa, chociaż jak zauważają same autorki, nie wyczerpuje ona tematu i przedstawia go raczej w zarysie. Osobny podrozdział opowiada o interesującym zjawisku seniorów "samoaktywnych", czyli osób, które samodzielnie realizują bardzo nietypowe scenariusze na życie. Padają przykłady czynnych modelek znanych projektantów mody, aktorów i aktorek czy osób wyjątkowo aktywnych sportowo.

Rozdział trzeci, pt. *Jak "ugryźć" pieniądze seniorów? O rynku możliwości "srebrnej gospodarki"* zwraca uwagę na powiązanie zmian demograficznych z działalnością gospodarczą. Autorki słusznie zauważają, że dotychczasowe podziały na 3 subgrupy konsumentów (dzieci i nastolatki, dorośli, seniorzy) przestają opisywać faktyczny stan rynku, ponieważ sama tylko grupa seniorów nie jest jednorodna. Co więcej, przemiany rynkowe muszą dotyczyć nie tylko samej oferty towarów i usług, ale też sposobów ich reklamy - bardziej holistycznej i skierowanej także do najbardziej dojrzałych konsumentów. Autorki prezentują tu pogląd, wedle którego przemiany demograficzne niejako przekierują zainteresowanie producentów w kierunku stale

rosnącej - kosztem młodszych roczników - podkategorii „srebrnych konsumentów”. Ci ostatni, oczywiście nie wszyscy, mają być coraz częściej gotowi na zaspokajanie innych niż podstawowe potrzeb, a dowodem na to są przedstawiane w rozdziale przykłady ofert, na przykład banków. Całość rozważań zamyka krótkie studium przypadku robota do opieki nad seniorami tworzonego w ramach MOBISERV (Heuvel i in. 2010).

Następny rozdział nosi tytuł *Młodzi wiedzą jak, a seniorzy wiedzą co. Przedsiębiorczość trzeciego wieku – nowy wymiar biznesu*. Interesujące jest tutaj wprowadzenie teoretyczne, ukazujące konieczność wypracowania odmiennego podejścia do starszych pracowników. Pracodawcy nie tyle muszą się przygotować na stale wzrastający odsetek pracowników 60+ (co ilustrują przytoczone w rozdziale dane statystyczne), ale zadbać też o warunki do współpracy pomiędzy różnymi generacjami pracowników. Osobnym wątkiem poruszonym w rozdziale 4. są starsi przedsiębiorcy - zarówno ci kontynuujący tę formę samozatrudnienia, jak i ci zakładający firmę już na emeryturze. Obraz przedsiębiorczości w starszym wieku, jak i relacji pokoleniowych w środowisku pracy, pogłębiają kilkunastokrotne fragmenty studium przypadku, jakie zostało przeprowadzone przez autorki w grupie dojrzałych przedsiębiorców.

Starość i medycyna to tytuł rozdziału piątego. W tym fragmencie autorki postanowiły sprawdzić, jakie rodzaje aktywności w Internecie podejmują seniorzy zmagający się z trudnościami zdrowotnymi. Okazuje się, że pomimo relatywnie wysokiego odsetka seniorów wykluczonych cyfrowo, niektórzy z nich szukają pomocy na stronach i forach internetowych. Ten fragment książki ukazuje na przykładzie kilkunastu przytoczonych dyskusji, o czym i w jaki sposób osoby starsze rozmawiają w Internecie w kontekście medycznym.

Przedostatni, szósty rozdział o tytule *Ucieczka od samotności. Internetowe strategie matrymonialne seniorów* zawiera rozważania na bardzo interesujący temat aktywności seksualnej osób starszych. Wielu młodszych ludzi poddaje się stereotypowemu myśleniu i uważa, że seks i miłość erotyczna nie istnieją w świecie emerytów. Autorki *Starości niepokornej* pokazują jednak, że wcale tak nie jest. Świadczą o tym zarówno przywołane w rozdziale portale randkowe dla osób starszych, jak i ich wypowiedzi na tychże witrynach. Okazuje się, że seniorzy potrafią swobodnie i bez pruderii opowiadać o swoich potrzebach uczuciowych czy seksualnych, a częściej to robią kobiety, dla których posiadanie mężczyzny jest ciągle ważne - także z perspektywy ich pozycji społecznej. Jednocześnie z analizy portali wynika, że osoby starsze nie posiadają często tak tu ważnej umiejętności, jaką jest zdolność autoprezentacji, a także brakuje im wiary w znalezienie partnera.

Ostatni siódmy rozdział zatytułowano *Lepiej późno niż później, lepiej później niż wcale. Filmy o seniorach i odważnej starości* i oczywiście przedstawia on wybrane filmowe wizje osób starszych. Autorki odwołując się do kilkunastu filmowych przykładów, ukazują najpopularniejsze tematy i konteksty, w których umieszczani są seniorzy. Są to często miłosne perypetie, ale też opowieści o seniorach spełniających swoje marzenia czy nawet szukających zemsty lub angażujących się w działalność przestępczą.

Książkę zamyka krótkie podsumowanie oraz przytoczona na końcu lista wykorzystanych tekstów.

Zasadniczo publikację można ocenić jako ogólne wprowadzenie do problematyki niestereotypowych form przeżywania starości. Większość z przedstawionych zagadnień ma dobrze opracowane wprowadzenia teoretyczne, które są uzupełniane mniej lub bardziej rozwiniętymi badaniami własnymi. Te ostatnie nie zawsze są dostatecznie opisane, a i pewne zdziwienie budzi to, że autorki pomimo własnej świadomości skomplikowania podejmowanej tematyki, nie pokusiły się o omówienie większej ilości alternatywnych form przeżywania okresu starości. Oczywiście autorki same przyznają, że ich publikacja nie wyczerpuje tematu, ale wydaje się, że już w trakcie przygotowywania *Starości niepokornej* można było pomyśleć o kilku dodatkowych rozdziałach. Osobiście odczuwam pewien niedosyt związany ze sferą cyfrową, szczególnie w jej wymiarze rozrywkowym. Co prawda rozdział 6. zawiera omówienie internetowej aktywności seniorów w kontekście strategii matrymonialnych, ale przecież przestrzeń internetu to też obszar działalności mediów społecznościowych, twórców wideo (np. na portalu YouTube) czy nawet dojrzałych graczy, co pośrednio ilustruje podany w rozdziale 4. przykład gier komputerowych dla osób starszych. Przykładowo otwarcie się na dojrzałych twórców treści internetowych wydaje się naturalne, kiedy zestawimy ze sobą tematykę 6. rozdziału (seniorzy na portalach randkowych) oraz rozdziału 7., w którym mowa jest o niestereotypowych przedstawieniach seniorów w filmach. Prosty zabieg z połączeniem obu zagadnień pozwoliłby na zastanowienie się, jak sami seniorzy prezentują się na internetowych serwisach wideo, takich jak wspomniany YouTube. To i wcześniej wspomniane zagadnienia stanowią w moim odczuciu jedne z najbardziej zaniebanych sfer w polskim naukowym dyskursie wokół starości. Można odczuwać pewien niedosyt, że recenzowana monografia niewiele w tej kwestii zmienia. Lektura przynosi niekiedy jeszcze innego rodzaju wątpliwości. W niektórych fragmentach brakuje głębszego omówienia wyników badań własnych, jak chociażby w rozdziale 4., który sprawia wrażenie przedwcześnie zakończonego. Niekiedy podjęte próby badawcze mogłyby być lepiej opisane pod względem przyjętych metodologii, ponieważ zazwyczaj przedstawia się je w dość oszczędny sposób, pomijając czy to opisy prób badawczych, czy wątpliwości etyczne. Drobne uwagi można skierować też do konstrukcji tytułów, a w

szczegółności rozdziału 5., który został sformułowany bardzo ogólnie i skrótowo bez uwzględnienia faktu, że tekst w dużej mierze dotyczy sfery internetu.

Podsumowując recenzję *Starości niepokornej* stwierdzić należy, że jest to publikacja, która w zwięzły sposób wprowadza w obszar badań nad alternatywnymi sposobami przeżywania starości. Monografia nie wyczerpuje tego tematu, ale z pewnością może stanowić doskonały punkt wyjścia dla dalszych czy pogłębionych analiz. Sprzyjają temu liczne przypisy bibliograficzne - książkowe, jak i internetowe - oraz fakt, że autorki operują szerokim wachlarzem pojęć oraz przykładów własnych (m.in. wnioski z analiz stron internetowych, studia przypadku) i cudzych, co samo w sobie otwiera czytelnika/czkę na dalsze poszukiwania, nie pozostawiając go/jej bez konkretnych wskazówek. Jest to też książka, która może przypaść do gustu osobom zainteresowanym konkretnymi obszarami badawczymi, poruszonymi w poszczególnych rozdziałach. Wreszcie lektura uświadamia jak zróżnicowany jest dziś świat życia wielu seniorów, ucząc w ten sposób innego - mniej stereotypowego - spojrzenia na tę grupę społeczną.

Damian Gałuszka
Uniwersytet Jagielloński

Bibliografia

1. Achenbaum, W. A., Albert, D. M., 1995, *Profiles in gerontology: A biographical dictionary*, Greenwood Publishing Group, Westport (Conn.).
2. Heuvel, H., Huijnen, C., Caleb-Solly, P., Nap, H. H., Nani, M., Lucet, E., 2012, *Mobiserv: A service robot and intelligent home environment for the Provision of health, nutrition and safety services to older adults*, "Gerontechnology" nr 11(2).
3. Maier, H., Gampe, J., Jeune, B., Vaupel, J. W., Robine, J. M. (red.), 2010, *Supercentenarians*, Springer Science & Business Media, Berlin.
4. United Nations, 2015, *World Population Ageing* (ST/ESA/SER.A/390).